



עלון שבועי נחלת שדה

חידושים וביאורים
על סידור התפילה

מאת מחבר סדרת הספרים "נחלת שדה" על התורה והמועדים

תרגומים/הערות/דרשות והרצאות ניתן לפנות לטלפון – 050-4145482,
ניתן לקבל את העלון במייל etayba1@gmail.com

הנושא: ברכות התורה

מדברי הגמרא בנדריים (לח.), בתחילה היה משה לומד תורה ומשכחה, עד שניתנה לו במתנה, שנאמר "ויתן אל משה וגו'", הרי שאם התורה היא של הלומד במתנה אינו משכחה. ובמסכת עבודה זרה (יט.) מובא, אמר רבא בתחילה נקראת התורה על שמו של הקב"ה ולבסוף נקראת על שמו של האדם, שנאמר "כי בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה". ואמרו בברכות (לה.): רבי לוי הקשה, כתיב "לה' הארץ ומלואה" וכתיב "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם"? ומתוך, לא קשיא, כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה. הרי שעל ידי הברכה זוכה האדם שהדבר שהוא מברך עליו נהיה שלו.

ולפי זה יש לפרש נמי את דברי רבא, שבתחילה היינו קודם שבירך ברכת התורה דאז נקראת התורה תורת ה' של הקב"ה, ולבסוף היינו אחר שבירך ברכת התורה, זוכה שהתורה נעשית שלו, ונקראת תורתו. וכאשר לא זכה האדם שתהיה התורה נחשבת כשלו, אז הוא שוכח אותה דלא עדיף ממה רבינו שקודם שניתנה לו התורה במתנה היה שוכח כל מה שלמד, אבל על ידי ברכות התורה הוא זוכה בכך לקנות אותה בקנין גמור, ולא ישכח את לימודו.

וזוהו הטעם שבחר בעל הלכות גדולות לפתוח עם ברכות התורה את ספרו, כדי שתהא התורה חשובה כשלו ועל ידי זה יזכור את לימודו.

דבר דומה לזה מצינו בספר מטה משה (ח"ב סימן ש"א) שכתב: ובזכות שיתן שבח והודאה ויברך ברכת התורה בתום לבבו יזכה להתחכם יותר, כי כשם שבזכות ברכת הנהנין התבואה והפירות מתברכים ומתרבים, ואם אינו נזהר בברכות בעוון זה נפסדים ונתמעטים כאשר אבאר, כן בזכות ברכת התורה, התורה מתרבת אצלו ולזרעו ולזרע זרעו, ואם אינו נזהר בה, פוסקת מזרעו, כדאייתא בנדריים (פא.) מפני מה תלמידי חכמים אין מצוי לצאת מבניהם תלמידי חכמים? רבינא אמר: מפני שלא ברכו בתורה תחילה. ע"כ.

ונראה לתת הסבר חדש על פי מעשה שהיה עם הבה"ג, מסופר על "בעל הלכות גדולות" – רבי שמעון קיירא, שחי בתקופת הגאונים בעיר בצרה שבבבל והיה לו בן ושמו אלחנן. אלחנן היה ילד חכם וחרף עד מאוד, אביו הבה"ג לימדו תורות שונות ומני שחוק (פילוסופיות וחוכמות העולם הזה) שמועטים האנשים שידעו תורות ומני שחוק אלו (אם בכלל).

בבית משפחת קיירא עבדה עוזרת גויה שדאגה לסדר ולנקיון הבית. אותה העוזרת נתנה עינה בילד אלחנן

נחלקו הפוסקים האם אמירת ברכות התורה היא מצוה מן התורה או מדרבנן, יש אומרים שהיא מצוות עשה מן התורה ויש אומרים שאינה אלא מדרבנן.

מקור הדין הוא בגמרא בברכות (כא.): "מניין לברכת התורה לפני מן התורה, שנאמר "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוקינו". כלומר שאמר משה לישראל: "כי שם ה' אקרא", כשאקרא את התורה שהיא שמותיו של הקב"ה "הבו גודל לאלקינו", רוממו וברכו את ה'.

ולכאורה מכך שהגמרא הביאה פסוק לחיוב ברכות התורה לפני הלימוד, יש להוכיח מכך שחיוב ברכות התורה היא מהתורה. וכך באמת דעתם של כמה וכמה ראשונים, הרמב"ן (בהשגותיו לספר המצוות מצווה ט"ו) וכן דעת החינן (סוף מצוה ת"ל) שכתב להדיא, שאם עוסק בתורה קודם שיברך ברכות התורה, ביטל מצוה דאורייתא. ועוד מצינו במסכת נדרים (אפ.) "על מה אבדה הארץ וכו' על שלא בירכו בתורה תחילה", ופירש הר"ן, דהיינו שלמדו בלא לברך תחילה ברכות התורה. ומכאן מוכיח הפרי חדש (סי' מ"ז וסי' קל"ט) שברכות התורה מן התורה, אמנם הברכי יוסף (סוסי"מ"ז) דחה את ראיית הפ"ח.

אמנם דעת הרמב"ם משמע שחיוב ברכות אלו מדרבנן, מזה שלא מנאה במניין המצוות, ואפשר שלמד את הגמרא בברכות שהביאה את הפסוק רק בגדר אסמכתא בעלמא, וכך משמע מדברי הבית יוסף (סי' קפ"ד וסוף סי' ר"ט) שלמד בדעת הרמב"ם שזה דין דרבנן. ומרן השו"ע (סי' ר"ט סעי' ג') כתב: "כל הברכות אם נסתפק אם בירך אם לאו, אינו מברך לא בתחילה ולא בסוף, חוץ מברכת המזון מפני שהיא של תורה". משמע שסובר ששאר ברכות כולל ברכות התורה אינם אלא מדרבנן.

מדוע פתח הבה"ג את ספרו ההלכתי בברכות התורה:

דבר מענין מצינו בספרו של בעל הלכות גדולות, שהפתיחה לספרו היא בברכות התורה. וכבר עמד בזה בעל התוס' י"ט בהקדמתו למשניות וכתב להסביר את הדברים, לפי שאמרו במסכת נדרים (פא.) על מה אבדה הארץ, שדבר זה פירשו הקב"ה בעצמו, שהיה העונש הזה על שלא ברכו בתורה תחילה, על כן כמזהיר כתב בעל הלכות גדולות הברכות בתחילת ספרו, כדי שכל הפותח ללמוד יבין לאשורו שצריך לברך ברכת התורה תחילה.

אולם בספר ציון לנפש חיה לבעל הנודע ביהודה (סוף מסכת ברכות דף סד.) כתב ביאור אחר לזה, כי ברכת התורה היא סגולה נפלאה שלא ישכח מה שילמד, והביא לזה ראיה

ובחריפות שכלו ואמרה בנפשה שראוי לילד לגדול בצל הכמרים הגויים, שם יתגדל ויתעלה. ואכן כשם שחשבה בליבה כך עשתה. יום אחד, בשעה ששהו העוזרת והילד לבד בבית, חטפה את הילד ושמה אותו למשמר בבית הכומרים. הכמרים גדלו אותו כנוצרי לכל דבר ועניין, וכך הועבר על דתו והתחנך על ברכי הנצרות. עם הזמן ראו הכמרים שהנער חריף בשכלו עד מאוד ואט אט העלוהו במעלות הכמורה עד שנעשה לאפיפיור.

האפיפיור אלחנן ראה את היהודים, שמע על חוכמתם הרבה ותהה על קנקנם, על כן ביקש לזמן לפניו שלושה מחכמי ישראל על מנת שיוכל לבדוק אם אכן הם חכמים ונבונים כפי ששמע.

בין אותם שלושה חכמים שהובהלו לאפיפיור היה גם אביו של אלחנן אך לא זיהוהו אחד את השני. אלחנן ראה שאכן היהודים חכמים מאוד וניסה לבדוק אם הם בקיאים גם במני שחוק שידע כי זכר שאביו לימדו תורות אלו. ואכן למרבה הפתעתו של האפיפיור אלחנן אחד היהודים אכן ידע מני שחוק אלו, הלא הוא אביו של אלחנן – הבה"ג. התוודעו הבן ואביו אחד אל השני ובכו בכי רב.

אלחנן שלא יכל לשוב לחיק היהדות בצורה הנראית לעין וחשש מגורל היהודים במידה ויעשה כן, החליט בליבו להיטיב עם היהודים כמה שיתאפשר בידו, גזר גזירות טובות על היהודים ובמקביל החל בתחבולות עד שלבסוף חזר לבית אביו ולחיק היהדות.

אלחנן חיבר פיוט אותו קוראים בראש השנה – "אל חנוך" מאז ועד היום.

השם אלחנן הפך לנפוץ בקרב האפיפיורים לדורותיהם ומכך גם שמם "יוחנן" – "אלחנן".

לפי זה יש לומר, כיון שבעל הלכות גדולות איבד את בנו, לכן פתח בברכות התורה שבעצם הם תפילה על צאצאינו וצאצאי צאצאינו. כמו שכתב המשנה ברורה (סי' מ"ז סק"א) בחריפות, שמי שאינו נזהר בברכות אלו עונשו גדול ואינו זוכה לבן תלמיד חכם ח"ו. ומקור דבריו הוא בלבוש, שכתב שאם אינו מכוין בברכה זו הוכחה שחסר לו בלימוד לשמה, ולכן אינו זוכה לבן תלמיד חכם.

וכך גם כתב שו"ע הרב (או"ח סימן מ"ז סק"א) ברכת התורה צריך לזוהר בה מאוד וכו'. ולכן יראה כל אדם שתהיה כלי חמדתו של הקב"ה שהיה משתעשע בה בכל יום חשובה בעיניו לברך עליה בשמחה יותר מעל כל הנאות שבעולם, שזה מורה שעוסק בה לשמה ויזכה לשלשלת הנמשך לעוסק בה לשמה שהוא "לא ימושו מפיק ומפי זרעך", שתעשה שאלתו ובקשתו שמבקש בברכתה "ונהיה אנחנו וצאצאינו" וכו'.

מדוע אין מברכים ברכה אחרונה על לימוד התורה:

הגאון רבי מרדכי יפה בעל ה"לבושים" שואל: מדוע אין מברכים בלימוד התורה גם ברכה שלאחריה כפי שתיקנו לברך בעת שעולים לתורה?

וביאר, כאשר אדם עולה לתורה שייכת ברכה שלפניה וברכה שלאחריה, כמו בכל ברכות הנהנין שמברך לפני ההנאה ולאחריה, אבל הברכה שמברך אדם על מה שחייב ללמוד ולעסוק בתורה, הלא חיוב זה מוטל עליו בכל עת כמאמר הפסוק: "והגית בו יומם ולילה" ולא שייך לומר שיברך לאחריה, שהרי אין בכל היום ובכל הלילה זמן שאפשר לומר עליו שהוא "לאחריה", לענין לימוד התורה.

והוא מוסיף שזה הטעם שמברכים בכל בוקר שתי ברכות על התורה, כדי שתהיה אחת מהן נחשבת כברכה אחרונה על הלימוד שלמד אתמול, שהרי לא יכול היה לברך ברכה זו כשהלך לישון שהרי חייב להגות בתורה אפילו במיטתו עד שישתקע בשינה, ואם כן אין זמן אחר לברכה זו אלא בבוקר, כאשר מתעורר משנתו. והברכה השניה היא בעצם ה"ברכה ראשונה" על הלימוד של היום החדש.

אולם בהגהות רבי יוסף הלבן על ה"לבוש" מקשה על חידושו זה: איך יתכן לומר שאחת משתי ברכות התורה היא ברכה אחרונה על הלימוד של יום האתמול, הרי בין הלימוד לברכה אחרונה יש הפסק של שינת קבע על מיטתו, ואפילו בדיעבד לא מצינו שיוכל אדם לברך היום על מעשה שעשה אתמול, ואין זה גרוע מאכילה שלאחר שנתעכל במעיו אפילו באותו יום אין לברך עליו?

וה"לבוש" משיב לו, תמיהני עליך מאוד וכי זה נקרא "הפסק לכתחילה", והלא מאחר שהדין הוא שחייב אדם להגות בתורה אפילו במיטתו עד שישתקע בשינה, אם כן הפסק השינה אינו אלא אונס, והרי זה כמו בדיעבד ולא לכתחילה, וצריך לברך מיד כשיפסק האונס.

ועל מה שדימה השואל דין זה לדין ברכה אחרונה של אכילה אחר שנתעכל במעיו, משיב הלבוש ואומר, כי אין שני הדינים דומים זה לזה כלל, כי באכילה, לאחר שנתעכל במעיו אין דבר בעולם מאותה אכילה, לא הוא ולא הרגש הטעם שנהנה ממנו, אבל לגבי לימוד התורה איזה "נתעכל" יש, וכי האדם שוכח בשינה את מה שלמד אתמול בליילה!?! הלא האדם זוכר את מה שלמד, ולכן הרי זה כלא נתעכל - כל זמן שזוכר את לימודו.

ר' יוסף הלבן עצמו ביאר באופן אחר מדוע תיקנו חז"ל שתי ברכות על התורה האחת היא ברכת המצוה והאחת היא ברכת הנהנין, כמו שמברכים שתי ברכות על אכילת מצות מצוה אפילו אין לו אלא כזית, וכן באכילת הפסח ושאר קרבנות, לפי שהנאת הגוף שיש בו מצות עשה מברכים עליה גם ברכת המצוה וגם ברכת הנהנין.

אולם הלבוש דוחה ביאור זה, שכן אי כדבריו היה לחז"ל לתקן שתי ברכות ראשונות בכל פעם קודם שיתחיל ללמוד, אלא כותב הלבוש, נראה לי שחז"ל סברו שאין הנאת מצוה זו דומה לשאר מצוות שנהנים מהן, כגון מצוה ופסח ושאר זבחים, כי במצוות ההן ההנאה והמצוה שני עניינים הם, ההנאה מה שנהנה גופו מאכילה זו אפילו לא היה בה מצוה, והמצוה מה שאוכל מצוה ולא חמץ ושאוכלו לשם מצוה, וכן בקרבן. אבל בלימוד התורה ההנאה והמצוה דבר אחד הם, כי מצות הלימוד היא שיידע מה שילמד, וההנאה הוא גם כן כשיודע מה שלמד, ואם כן הכל ענין אחד הוא, ולכן לא תיקנו עליה בשום פעם אלא ברכה אחת - ברכת המצוה שהיא היא ברכת הנהנין, כי תלמוד תורה שונה בענין זה מכל שאר המצוות.

ונראה לתרץ בדרך אחרת את שאלתו של רבי יוסף הלבן מדוע אין השינה מהווה הפסק לברכה אחרונה על לימוד התורה, גדלותם של גדולי ישראל שאף בחלומותיהם, כל החלומות שלהם רק בלימוד התורה. כמו שסיפר הגאון רבי דוד יוסף שליט"א, על אביו מרן הגר"ע יוסף זצ"ל, בוקר אחד הבחינו ילדיו במשהו מוזר מאוד; חכם עובדיה התעורר בבהלה, רץ לכיור ליטול את ידיו, בירך את ברכת התורה ומיהר לעיין בספר השו"ת של הריב"ש. הילדים היו סקרנים מאוד לדעת מה קרה. "אנחנו יודעים שאתה מאוד אוהב את התורה, אבל מה הדחיפות?"

מרן זצ"ל השיב שבלייל אמש הוא התאמץ להבין שתי דעות סותרות לכאורה בדברי הריב"ש, שנראו בלתי ניתנות ליישוב. לאחר שהוא חשב על העניין במשך זמן מה, הוא יישב את הסתירה. "בשנת", המשך חכם עובדיה, "הופיע הריב"ש בחלומי ואמר, 'אתה אכן הבנת את כוונותי'. אין סתירה בין שתי הדעות. כל העניין מיושב במקום אחר בכתביו'. ברגע שהתעוררתי הלכתי לבדוק את המקור שהוא הזכיר בחלום, והדברים באמת הופיעו שם (ועי' בהקדמה לספרו 'טהרת הבית' חלק שני על חלומי עם הבן איש חי).

שאלו את רבי צדוק הכהן מלובלין זצוק"ל, הרי שחובתו של כל יהודי להגות בתורה יומם ולילה תמיד בלי שום הפסק, ומצד שני חובת הגוף לישון, הגמרא בנדרים (טו.) אומרת, שמי שנדר שלא יישן ג' ימים מלקין אותו ויישן מיד, שאדם שלא יישן ג' ימים הוא ימות, ואם כן איך יקיים האדם את

חובתנו להגות בתורה יומם ולילה בלי הפסק הרי צריך לישון?

ענה להם הרב: הגמרא בברכות (נו:) מספרת, שפעם אמר הקיסר של רומי לרבי יהושע בן חנניה, אתם אומרים שהינכם חכמים ביותר, אם כן אמור לי מה אחרון הלילה? אמר לו רבי יהושע בן חנניה, תראה בחלום איך שמלך פרס שהיה אויב גדול שלו, יתפוס אותך בשבי ויתן לך לרעות שקצים במקל של זהב! התפלא הקיסר על החלום המוזר וחשב עליו כל היום כולו, למחרת בבקר קורא הקיסר לרבי יהושע בן חנניה ואומר לו: חכם! באמת כך ראיתי בחלום, בדיוק כמו שאמרת.

מעשה נוסף מספרת שם הגמרא, ששבור מלכא פנה לשמואל ואומר לו: אומרים עליכם שאתם חכמים ביותר, אם כן אמור לי מה אראה בחלום הלילה? אמר לו שמואל: תראה בחלום איך שהרומאים שובים אותך ונותנים לך לטחון תמרים ברחיים של זהב. הירבה לחשוב על זה כל היום ובלילה ראה את זה בחלום.

אמר להם רבי צדוק, רואים מכאן שאפשר ללמוד גם בזמן שישינים. כאשר היהודי ראשו ורובו במשך כל היום בתורה, הרי שגם בלילה חולם על כך.

ובספרו צדקת הצדיק (אות ג') כתב וז"ל: וכמו ששמעתי בזה על פירוש "ויחלום יעקב", שמהחלומות ניכר מעלת האדם, אם גם כשאנו עושה כלום רעיונותיו רק "והנה ה' נצב עליו". ובדבר זה צדיקים מעטים שנתפארו כן. עכ"ל. ונאה דורש נאה מקיים הוא עצמו חיבר קונטרס מיוחד לחידושו בלילה בעת שישין ושמו "דברי חלומות" שנמצא בסוף ספרו רסיסי לילה.

נוסף על כך, כתב בפירושו זיקוקין דנורא על תנא דבי אליהו רבה (פרק י"ח, אות ק"ה) וז"ל: בכל לילה עולה הנשמה שנקרא נפש לפמליא של מעלה, ומקבל דברי תורה מה שמגיע על חלק הנפש והנשמה ההיא. ובבקר כשבא בעל הנשמה לביהמ"ד אז נופל בשכלו ובפומיה הפשט ההוא. ע"כ. וכ"כ הגר"א בפירושו למשלי (י"ט, כ"ג), וז"ל: והענין שנתן הקב"ה שיישן, כדי שתעלה נשמתו לשיבה של מעלה ושם מגלים לו רזי תורה, ומה שא"א לאדם ללמוד בשבעים שנה לומד שם בשעה אחת. עכ"ד.

וכתב החיד"א בספרו שם הגדולים (מערכת י', ר' יצחק לוריא) וז"ל: רבינו האר"י וכו', והיו בני החבורה מספרים כבוד שבחי הרב ז"ל, ואתיא מכללא ביום השבת היה ישן, ואחד מהחברים ראה להרב דרחושי מרחשן שפוותיה ועמד שם לראות אם יבין איזה דבר, ונתעורר הרב ז"ל ואמר ליה: שארי ליה מאריה כי עתה קיבלה נשמתו רזין עילאין שצריך כמה שנים לאומרים ובעבור כבודו נתעוררתי. ואני הצעיר אז אמרתי להם: אין ספק כי כל היושבים כאן מאמינים בדברי רז"ל, והנה בילקוט שמואל על פסוק "וילך דוד אל שמואל בניית" (שמואל א', י"ט, ח) אמרו, שבאותה לילה למד דוד מה שתלמיד ותיק אינו לומד במאה שנה. א"כ איפה אין לתמוה על זה, כי כל המעכב הוא החומר העכור, ודוד המלך ע"ה בכוח שמואל הנביא, הפשיט החומר ורוחו הוא קבצן. והדברים מובנים ופשוטים ואין להאריך. עכ"ל.

לפי זה מובן היטב מדוע אין השינה הפסק, כיון שגם בעת השינה ממשיך ללמוד תורה.

מתיקות התורה:

"והערב נא את תורתך בפניו" השפת אמת מפרש, "בפינו" היינו שאנחנו מבקשים שהפה שלנו ירגיש את מתיקות התורה כי ודאי שהתורה היא מתוקה ואם היהודי אינו מרגיש במתיקותה הבעיה היא בפה שלו, הוא החולה, ולכן מבקשים בפנינו.

יום אחד הגיע לפני הגר"א"ל שטיינמן שליט"א, אדם, שבא ואמר לרב כך: הרב אוהב סטייק? - הרב לא הבין מזה סטייק, רק המשמש שלו הסביר לו שזה אחד הבשרים הכי משובחים.

הרב ענה: לא, איני אוהב סטייק.

שאל אותו אדם את הרב: והרב אוהב גלידה?

הרב השיב: לא איני אוהב גלידה ...

אז אמר לו אותו אדם: אתה מבין כבוד הרב, אני לא אוהב תורה - לכן זה לא ערב ונעים לי .. מה אני יכול לעשות?

שהרב שמע זאת הוא המשיל לאותו אדם משל נפלא ואמר: יום אחד היה אדם יצרן דבש, היצרן עם הדבש מספר אחת בעולם. כל אחד שהגיע וטעם מהדבש בחל לצעוק מרב התרגשות מהטעם הנפלא..

יום אחד הגיע לשם אדם אחד - שהחל לצעוק - מר לי... בכלל לא טעים. היצרן לא הבין, אולי יש פגם בדבש? אולי יש בעייה עם הייצור? אבל אז לאחר בדיקת טעם של הדבש - הדבש היה מעולה! אם כן, פנה אותו יצרן לאדם ואז ראה - שאותו אדם מלא פצעים בפה ובלשון... זאת אם כן הסיבה למרירות - הדבש מצויין - פשוט לך יש הרבה פצעים.

כך הוא הדבר אמר הגר"א"ל שטיינמן - התורה היא מתוקה ואין דבר שדומה לה, אלא הבעיה נמצאת בך! יש לך פצעים שנובעים מתוך עוונותיך שחוסמים בעדך להרגיש את מתיקות התורה.

ועוד "והערב נא" מלשון תערובת, שגם כאשר אהיה מוכרח להתעסק בענייני חולין כגון פרנסה וכדומה, התערבב לי בזה דברי תורה.

דוגמא לדבר מצינו במסכת כריתות (טו.) אמר רבי עקיבא: שאלתי את רבן גמליאל ואת רבי יהושע באיטליס (בשוק) של עימאום (שם עיר), שהלכו ליקח בהמה למשתה בנו של רבן גמליאל. ויש להבין, הלוא המשניות נכתבו בקיצור ובדקדוק רב, ולשם מה הוצרכו חז"ל לספר לנו שהשאלה נשאלה במהלך הקניות בשוק?

וביארנו בתוספות ישנים: להודיע שבחן, שאע"פ שהיו טרודין היו עוסקין בדברי תורה.

ובמסכת סנהדרין (סא.) מסופר על רב המנונא שאבדו לו שוורים והלך לחפשן, לפתע פגשו רבה, עצרו, וביקש לטטוח לפניו את קושייתו, סתירה בין שתי משניות. ושאל היד רמה: מה באה הגמרא להשמיענו בזה?

ויישב: ללמדך, כמה היה זהיר במצוות ואוהב את התורה, שאפילו בשעה שהיה בהול על ממונו והלך לבקש את שווריו, עמד לענות לרבה על שאלתו.

"להתענג בתענוגים"

מאגר השיעורים של

הרב איתי בן אהרן שליט"א

חייגו: 0772618021

לשיעורים על תנאים ואמוראים הקש שלוחה 3

לשיעורים על פרשת ויקהל הקש שלוחה 1291

לשיעורים על סידור התפילה: הקש 55